

УДК 330.5

Сірий Олег Вікторович

старший викладач кафедри

захисту об'єктів критичної інфраструктури

Національна академія СБ України

Siryi Oleh

Senior Lecturer of the Department of

Protection of Critical Infrastructure Facilities

National Academy of the Security Service of Ukraine

DOI: 10.25313/2617-572X-2024-12-10544

ІНШЕ

ВИКОРИСТАННЯ ДЕРЖАВОЮ-АГРЕСОРОМ ЗАБОРОНЕНИХ ЗАСОБІВ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ: ПОРУШЕННЯ РФ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

USE OF PROHIBITED MEANS OF WARFARE BY THE AGGREGATOR STATE: VIOLATION BY THE RUSSIAN FEDERATION OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW

Анотація. Вступ. У статті аналізуються випадки використання державою-агресором заборонених міжнародним правом засобів і методів ведення війни. Досліджено правові основи заборони таких дій, включаючи положення міжнародних договорів, зокрема Женевських конвенцій, Гаазьких конвенцій, Конвенції про заборону хімічної зброї та інших документів. Особливу увагу приділено практичним прикладам застосування заборонених засобів, таких як хімічна зброя, касетні боєприпаси, фосфорні снаряди та вплив на цивільне населення.

У статті також висвітлюються питання притягнення до відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права, роль міжнародних організацій та судів, таких як Міжнародний кримінальний суд. Розглянуто актуальність цієї проблематики в умовах сучасних збройних конфліктів та надано рекомендації щодо посилення контролю за виконанням норм міжнародного права.

Мета. Метою дослідження є аналіз порушень міжнародного гуманітарного права, пов'язаних із використанням державою-агресором заборонених засобів і методів ведення війни, та обґрунтування шляхів удосконалення механізмів притягнення до відповідальності за такі дії.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є міжнародно-правові акти (Женевські конвенції 1949 року та їхні Додаткові протоколи, Гаазькі конвенції 1899, та 1907 років, Конвенція про заборону хімічної зброї 1993 року, Конвенція про касетні боєприпаси 2008 року), наукові публікації у сфері міжнародного гуманітарного права та прав людини, практичні дані, зокрема звіти міжнародних організацій Human Rights Watch та ОБСЄ.

Для глибокого вивчення теми використання заборонених засобів ведення війни, застосованих Росією в збройному конфлікті, використані різні методи дослідження, які дозволяють комплексно підійти до аналізу ситуації, зокрема: порівняльно-правовий аналіз, системний аналіз, метод контент-аналізу, аналіз наслідків використання заборонених засобів – гуманітарний і екологічний та навколишнє середовище тощо.

Результати. Отримані результати досліджень свідчать про те, що Російська Федерація починаючи з повномасштабного вторгнення систематично порушує норми міжнародного гуманітарного права шляхом застосування заборонених засобів ведення війни, використання яких призвело до численних жертв серед цивільного населення, масштабних руйнувань цивільної інфраструктури, тяжких екологічних наслідків, посилення гуманітарної кризи в окупованих регіонах.

Перспективи. Використання Росією заборонених засобів ведення війни підриває основи міжнародного правопорядку та створює небезпечний прецедент. Ефективна протидія таким порушенням є ключовим завданням міжнародного співтовариства задля забезпечення миру, справедливості та дотримання принципів гуманності.

Для досягнення зазначеного необхідно вжити заходи з посилення міжнародної реакції на військові злочини, удосконалення існуючих механізмів притягнення до відповідальності за них та розробки рекомендації щодо запобігання порушенням у майбутньому.

Ключові слова: держава-агресор, заборонені засоби ведення війни, міжнародне гуманітарне право, хімічна зброя, військові злочини.

Summary. Introduction. The article analyzes cases of the use of means and methods of warfare prohibited by international law by the aggressor state. The legal basis for the prohibition of such actions is studied, including the provisions of international treaties, in particular the Geneva Conventions, the Hague Conventions, the Chemical Weapons Convention and other documents. Particular attention is paid to practical examples of the use of prohibited means, such as chemical weapons, cluster munitions, phosphorus shells and the impact on the civilian population.

The article also highlights the legal mechanisms for holding accountable for violations of international humanitarian law, the role of international organizations and courts, such as the International Criminal Court. The relevance of this issue in the context of modern armed conflicts is considered and recommendations are provided for strengthening control over the implementation of international law.

Purpose. The purpose of the study is to analyze violations of international humanitarian law associated with the use of prohibited means and methods of warfare by the aggressor state, and to substantiate ways to improve mechanisms for holding accountable for such actions.

Materials and methods. The research materials are international legal acts (the Geneva Conventions of 1949 and their Additional Protocols, the Hague Conventions of 1899 and 1907, the Chemical Weapons Convention of 1993, the Convention on Cluster Munitions of 2008), scientific publications in the field of international humanitarian law and human rights, practical data, in particular reports of international organizations Human Rights Watch and OSCE.

To study in depth the topic of the use of prohibited means of warfare used by Russia in the armed conflict, various research methods were used, which allow for a comprehensive approach to the analysis of the situation, in particular: comparative legal analysis, system analysis, content analysis method, analysis of the consequences of the use of prohibited means – humanitarian and environmental and the is studied, etc.

Results. The obtained research results indicate that the Russian Federation, starting from the full-scale invasion, systematically violates the norms of international humanitarian law by using prohibited means of warfare, the use of which has led to numerous civilian casualties, large-scale destruction of civilian infrastructure, severe environmental consequences, and an aggravation of the humanitarian crisis in the occupied regions.

Prospects. Russia's use of prohibited means of warfare undermines the foundations of international law and sets a dangerous precedent. Effective counteraction to such violations is a key task of the international community in order to ensure peace, justice, and respect for the principles of humanity.

To achieve this, it is necessary to take measures to strengthen the international response to war crimes, improve existing mechanisms for holding them accountable, and develop recommendations to prevent future violations.

Key words: aggressor state, prohibited means of warfare, international humanitarian law, chemical weapons, war crimes.

Постановка проблеми. Сучасні збройні конфлікти, особливо ті, що супроводжуються повномасштабним вторгненням держави-агресора, виявляють значну кількість порушень норм міжнародного гуманітарного права. Однією з найсерйозніших проблем є використання заборонених засобів і методів ведення війни, які мають катастрофічні наслідки для цивільного населення, екосистем і глобальної безпеки.

Попри чіткі заборони, закріплені в міжнародних договорах (*Женевських конвенціях, Конвенції про заборону хімічної зброї, Конвенції про касетні боеприпаси тощо*), агресори нерідко ігнорують ці норми. Використання касетних боеприпасів, хімічної або фосфорної зброї, а також умисні атаки на цивільну інфраструктуру підривають правовий порядок і створюють небезпечний прецедент для майбутніх конфліктів.

Проблема також ускладнюється недостатньою ефективністю механізмів міжнародної відповідальності. Хоча міжнародні судові органи, такі як Між-

народний кримінальний суд, мають прерогативу для розслідування військових злочинів, процес притягнення до відповідальності часто виявляється тривалим і політично складним.

Актуальність цієї проблематики обумовлена зростанням масштабів і жорстокості сучасних збройних конфліктів, що вимагає пошуку нових підходів до запобігання порушенням міжнародного гуманітарного права та забезпечення невідворотності покарання за військові злочини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Використання заборонених засобів і методів ведення війни отримує значну увагу в сучасних наукових дослідженнях через зростання кількості збройних конфліктів та їхніх руйнівних наслідків.

Так, публікації використання заборонених засобів у війні Росії проти України, зокрема дослідження українських експертів В. Забарського та О. Стеценко, акцентують на численних порушеннях Росією норм міжнародного гуманітарного права під час

повномасштабного вторгнення в Україну (аналізуються випадки застосування касетних боеприпасів, фосфорних боеприпасів, знищення цивільної інфраструктури та вплив цих дій на міжнародну правову систему).

Практика розслідування військових злочинів обговорюється в доповідях Human Rights Watch, які висвітлюють факти застосування заборонених засобів у сучасних конфліктах, зокрема в Україні. Окрема увага приділяється доказовій базі, необхідній для судових розглядів у Міжнародному кримінальному суді.

У статтях фахівців з міжнародних відносин підкреслюється роль ООН, ОБСЄ, Червоного Хреста та інших організацій у фіксації порушень та забезпеченні документування військових злочинів.

Висновки останніх досліджень свідчать про нагальну потребу вдосконалення механізмів забезпечення виконання норм міжнародного гуманітарного права та посилення відповідальності за використання заборонених засобів ведення війни. Ці праці слугують науковою базою для розробки рекомендацій, що пропонуються у межах даної статті.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Завдання статті є аналіз порушень міжнародного гуманітарного права, пов'язаних із використанням державою-агресором заборонених засобів і методів ведення війни, та обґрунтування шляхів удосконалення механізмів притягнення до відповідальності за такі дії.

Для досягнення цієї мети необхідно передбачити:

- дослідження правових основ заборони використання заборонених засобів ведення війни;
- аналіз практичних прикладів порушень міжнародного гуманітарного права в сучасних конфліктах;
- оцінка ефективності існуючих міжнародно-правових механізмів притягнення до відповідальності;
- розробка рекомендації щодо посилення міжнародного контролю за дотриманням норм гуманітарного права та запобігання подібним злочинам у майбутньому.

Матеріалами дослідження є міжнародно-правові акти (Женевські конвенції 1949 року та їхні Додаткові протоколи, Гаазькі конвенції 1899, та 1907 років, Конвенція про заборону хімічної зброї 1993 року, Конвенція про касетні боеприпаси 2008 року), наукові публікації у сфері міжнародного гуманітарного права та прав людини, практичні дані, зокрема звіти міжнародних організацій Human Rights Watch та ОБСЄ.

Для глибокого вивчення теми використання заборонених засобів ведення війни, застосованих Росією в збройному конфлікті, використані різні методи дослідження, які дозволяють комплексно підійти до аналізу ситуації, зокрема: порівняльно-правовий аналіз (використовується для порівняння національних і міжнародних правових норм, що регулюють використання заборонених засобів ведення війни), системний аналіз (оцінка комплексних

наслідків заборонених засобів ведення війни, що включає соціальні, економічні, екологічні і правові аспекти), метод контент-аналізу (використовується для вивчення ЗМІ, публікацій, офіційних заяв та звітів міжнародних організацій щодо фактів застосування заборонених засобів ведення війни), аналіз наслідків використання заборонених засобів — гуманітарний та екологічний (вивчається їх вплив на цивільне населення, жертви, поранені, переміщені особи та навколишнє середовище (забруднення, руйнування екосистем), тощо).

Виклад основного матеріалу. Російська агресія проти України, яка розпочалася 19 лютого 2014 року та переросла у повномасштабне збройне вторгнення в Україну, спричинила міжнародний збройний конфлікт, який супроводжується високим рівнем вчинення найтяжчих міжнародних злочинів: окрім злочину агресії — воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду, а також злочинів проти основ національної безпеки (*посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, державна зрада, колабораційна діяльність, пособництво державі-агресору, диверсії та ін.*) [2].

Держави, які порушують заборону війни та використовують заборонені засоби, підпадають під дію санкцій, міжнародної ізоляції та кримінального переслідування. Агресія Російської Федерації проти України є грубим порушенням Статуту ООН, що включає незаконне вторгнення, бомбардування цивільних об'єктів та інші воєнні злочини [3].

Результати досліджень свідчать про те, що російська федерація починаючи з 24 лютого 2022 року систематично порушує норми міжнародного гуманітарного права шляхом застосування заборонених засобів ведення війни, використання яких призвело до численних жертв серед цивільного населення, масштабних руйнувань цивільної інфраструктури, тяжких екологічних наслідків, посилення гуманітарної кризи в окупованих регіонах.

Міжнародне гуманітарне право визначає правила ведення війни та встановлює заборони на використання певних видів зброї та методів ведення бойових дій. Основними документами, які регулюють цю сферу, є:

- Женевські конвенції (1949) та їхні Додаткові протоколи, що забороняють методи і засоби ведення війни, які завдають надмірних страждань цивільному населенню.
- Гаазькі конвенції (1899, 1907), які забороняють використання отруйної зброї та інших видів засобів, що не розрізняють цивільних і комбатантів.
- Конвенція про заборону хімічної зброї (1993), яка забороняє виробництво, накопичення і використання хімічної зброї [1].
- Конвенція про касетні боеприпаси (2008), яка забороняє використання та розповсюдження касетних боеприпасів через їхню небезпеку для цивільного населення.

Попри ці заборони, Російська Федерація систематично порушує норми міжнародного гуманітарного права під час збройної агресії проти України.

Так, з початком неоголошеної війни Російська Федерація застосовує наступні заборонені засоби ведення війни:

– *Застосування небезпечних хімічних речовин*

З лютого 2023 року і по теперішній час підрозділи радіаційної, хімічної, біологічної розвідки Збройних сил України зафіксовано 4613 застосувань ворогом боеприпасів, споряджених небезпечними хімічними речовинами. Поруч із звичайними засобами вогневого ураження противник застосовує боеприпаси, такі як К-51 та РГ-ВО, споряджені небезпечними хімічними речовинами, які є засобами боротьби із заворушеннями та заборонені для використання у якості засобів ведення війни. Також є значна частка боеприпасів, що містять небезпечні хімічні сполуки невстановленого типу. Вказаними діями РФ грубо порушує правила ведення війни, ігнорує норми та зобов'язання щодо Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення [6].

– *Використання касетних боеприпасів*

Росія активно застосовує касетні боеприпаси, що підтверджується звітами міжнародних організацій, одна з яких Human Rights Watch. Ці боеприпаси нерозривно уражають велику територію, створюючи довготривалу небезпеку для цивільного населення через нерозірвані елементи.

Приклад: Масовані обстріли касетними снарядами міст Харків, Миколаїв та інших регіонів, що призвело до численних жертв серед цивільних.

– *Використання фосфорної зброї*

Фосфорні боеприпаси, заборонені для застосування в населених пунктах, неодноразово використовувалися Росією в Україні.

Довідково: Фосфор викликає важкі опіки, забруднює довкілля і порушує право цивільного населення на захист під час війни.

Приклад: Застосування фосфорної зброї зафіксовано в Донецькій, Луганській та Запорізькій областях.

– *Цілеспрямовані атаки на цивільну інфраструктуру*

Знищення лікарень, шкіл, енергетичних об'єктів, житлових будинків несе систематичний характер у війні, розв'язаній Росією. Це є порушенням норм міжнародного гуманітарного права, які забороняють атаки на цивільні об'єкти, що не мають військового значення.

Приклад: Бомбардування драматичного театру в Маріуполі, де ховалися сотні цивільних, та обстріл вокзалу в Краматорську.

– *Застосування термобаричної зброї*

Росія використовує термобаричну зброю («вакуумні бомби»), яка створює потужну ударну хвилю та випалює кисень, завдаючи масових втрат.

Приклад: Застосування цієї зброї було зафіксовано в Луганській області, а також у Київській області в перші місяці вторгнення країни-агресора.

– *Використання голоду як методу війни*

Росія блокує постачання продовольства в окуповані регіони України, що створює гуманітарну кризу. Це є порушенням Женевських конвенцій, які забороняють використання голоду для примусу населення.

З метою притягнення Росії до відповідальності міжнародні та національні організації активно документують злочини, зокрема:

– Міжнародний кримінальний суд (МКС) — розслідує злочини, пов'язані з використанням заборонених засобів.

– Спеціальні місії ООН та ОБСЄ — фіксують факти використання заборонених засобів ведення війни.

– Національні органи: Офіс Генерального прокуратура України активно збирає докази для подання справ до міжнародних судів.

Таким чином, систематичне використання Росією заборонених засобів ведення війни порушує міжнародне гуманітарне право, завдає значних страждань мирному населенню та підриває основи глобальної безпеки. Ефективна міжнародна реакція на ці злочини є критично важливою для відновлення справедливості та забезпечення верховенства права.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати досліджень свідчать про те, що російська федерація починаючи з повномасштабного вторгнення систематично порушує норми міжнародного гуманітарного права шляхом застосування заборонених засобів ведення війни, використання яких призвело до численних жертв серед цивільного населення, масштабних руйнувань цивільної інфраструктури, тяжких екологічних та соціальних наслідків.

Хоча міжнародне право передбачає механізми притягнення до відповідальності за військові злочини (*Міжнародний кримінальний суд, спеціальні трибунали, універсальна юрисдикція*), наявні механізми є недостатньо ефективними через тривалий процес розслідування, політичний тиск та обмеженість ресурсів [4; 5].

Використання Росією заборонених засобів ведення війни підриває основи міжнародного правопорядку та створює небезпечний прецедент. Ефективна протидія таким порушенням є ключовим завданням міжнародного співтовариства задля забезпечення миру, справедливості та дотримання принципів гуманності.

Подальші дослідження можуть зосередитися на оцінці ефективності існуючих міжнародних правових інструментів, таких як Міжнародний кримінальний суд, спеціальні трибунали та національні судові органи. Особлива увага має бути приділена вивченню практичних аспектів документування військових злочинів і процедур притягнення до відповідальності.

У контексті війни в Україні з'являються нові виклики для міжнародного права, такі як: посилення ролі приватних військових компаній, застосування новітніх видів зброї, включно з кіберзброєю та дронами, ескалація гібридних методів ведення війни.

Дослідження цих питань дозволить адаптувати міжнародні правові норми до сучасних умов.

Подальше вивчення впливу на цивільне населення та довкілля (*гуманітарні наслідки використання заборонених засобів*) дозволить підготувати конкретні рекомендації для міжнародних організацій щодо посилення захисту постраждалих регіонів.

Розробка рекомендацій щодо вдосконалення міжнародного права може акцентуватись на: формуванні нових міжнародних договорів для посилення заборон на використання певних видів зброї; запровадженні додаткових санкційних механізмів для

порушників норм гуманітарного права; розробки рекомендацій щодо оперативного реагування на воєнні злочини.

Дослідження ролі міжнародної спільноти в протидії агресії необхідно спрямувати на аналіз впливу санкцій, політичних та дипломатичних зусиль міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ, ЄС) у стримуванні РФ та забезпеченні дотримання норм міжнародного права.

Перспективним напрямом також є дослідження програм соціальної, психологічної та правової допомоги жертвам військових злочинів, особливо в регіонах, які постраждали від використання заборонених засобів ведення війни.

Ці напрями досліджень дозволять поглибити розуміння проблематики, сприятимуть вдосконаленню міжнародного гуманітарного права та забезпеченню ефективної реакції на порушення у майбутньому.

Література

1. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 року (Конвенцію ратифіковано Законом N 187-XIV (187-14) від 16.10.98). URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_182 (дата звернення 16.12.2024).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 16.12.2024).
3. Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право. заг. курс / координатор Е.Кюстер. Женева : МКЧХ, 2020. 398 с. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/> (дата звернення: 16.12.2024).
4. Міжнародне гуманітарне право : посібник для працівників Держ. кримінал.-викон. служби України / Т. Короткий, А. Галай, М. Єлігулашвілі, І. Заворотко, М. Пашковський, В. Пузірний, Н. Хендель; за заг. ред. віцепрезидента УАМП Т. Короткого; Пенітенціарна академія України; УГСПЛ. Київ; Одеса : Фенікс, 2023. 236 с.
5. Збірник основних джерел міжнародного гуманітарного права, що застосовуються у міжнародному збройному конфлікті, спровокованому збройною агресією Російської Федерації: для юристів системи Міністерства оборони України / уклад.: І. Заворотко, Т. Короткий. Київ; Одеса: Фенікс, 2023. 556 с
6. Генштаб: Росія збільшила застосування хімічних боеприпасів — понад 370 ударів за місяць. Укрінформ. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3848942-genstab-rosia-zbilsila-zastosuvanna-himicnih-boeprispasiv-ponad-370-udariv-za-misac.html> (дата звернення: 16.12.2024)

References

1. Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on Their Destruction of January 13, 1993 (the Convention was ratified by Law No. 187-XIV (187-14) of October 16, 1998). URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_182 [in Ukrainian].
2. On the Legal Regime of Martial Law: Law of Ukraine No. 389-VIII of May 12, 2015. *Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].
3. Meltzer N. International Humanitarian Law. General Course / Coordinator E. Kuster. Geneva: ICRC, 2020. 398 p. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/> [in Ukrainian].
4. International Humanitarian Law: A Handbook for Employees of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine / T. Korotkyi, A. Galai, M. Yeligulashvili, I. Zavorotko, M. Pashkovskiy, V. Puzyrnyi, N. Hendel; edited by the Vice President of the Ukrainian Academy of Criminal Justice and Correctional Services T. Korotkyi; Penitentiary Academy of Ukraine; UHHRU. Kyiv; Odesa: Phoenix, 2023. 236 p. [in Ukrainian].
5. Collection of the Main Sources of International Humanitarian Law Applied in an International Armed Conflict Provoked by the Armed Aggression of the Russian Federation: for Lawyers of the Ministry of Defense of Ukraine / Compiled by: I. Zavorotko, T. Korotkyi. Kyiv; Odesa: Phoenix, 2023. 556 p. [in Ukrainian].
6. General Staff reports 88 clashes on front since day-start, heavy fighting in three directions. *Ukrinform*. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3848942-genstab-rosia-zbilsila-zastosuvanna-himicnih-boeprispasiv-ponad-370-udariv-za-misac.html> [in Ukrainian].